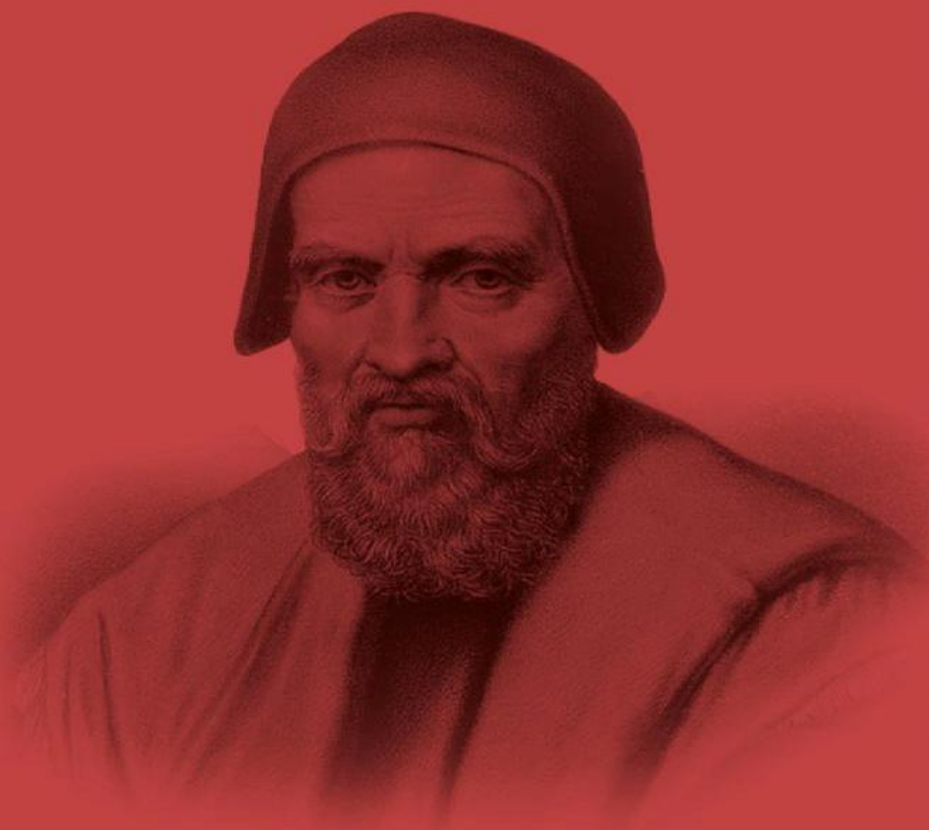

Romen Rolan

*D*EVOLUTA

MIKELANDELO

Romen Rolan

MIKELANĐELO

S francuskog preveo
Milan Tokin

Stihove sa italijanskog
Đorđe Šaula

Beograd, 2015.

Naslov originala:
Romain Rolland
Vie de Michel-Ange

U Nacionalnom muzeju u Firenci nalazi se mermerna statua koju je Mikelandelo nazvao „Pobednik”. To je mlad i nag čovek, lepog tela, sa kovrdžavom kosom nad niskim čelom. Stojeći uspravno, on upire koleno o leđa bradatog zarobljenika koji se pognuo, a glavu je pružio napred, kao bik. Ali pobednik ga i ne gleda. U trenutku kada će da udari, zaustavlja se, okreće turobna usta i neodlučan pogled. Ruka mu uzmiče ka ramenu. Zabacuje se unazad — neće on više pobedu, ona mu se gadi. Pobedio je. Pobeđen je.

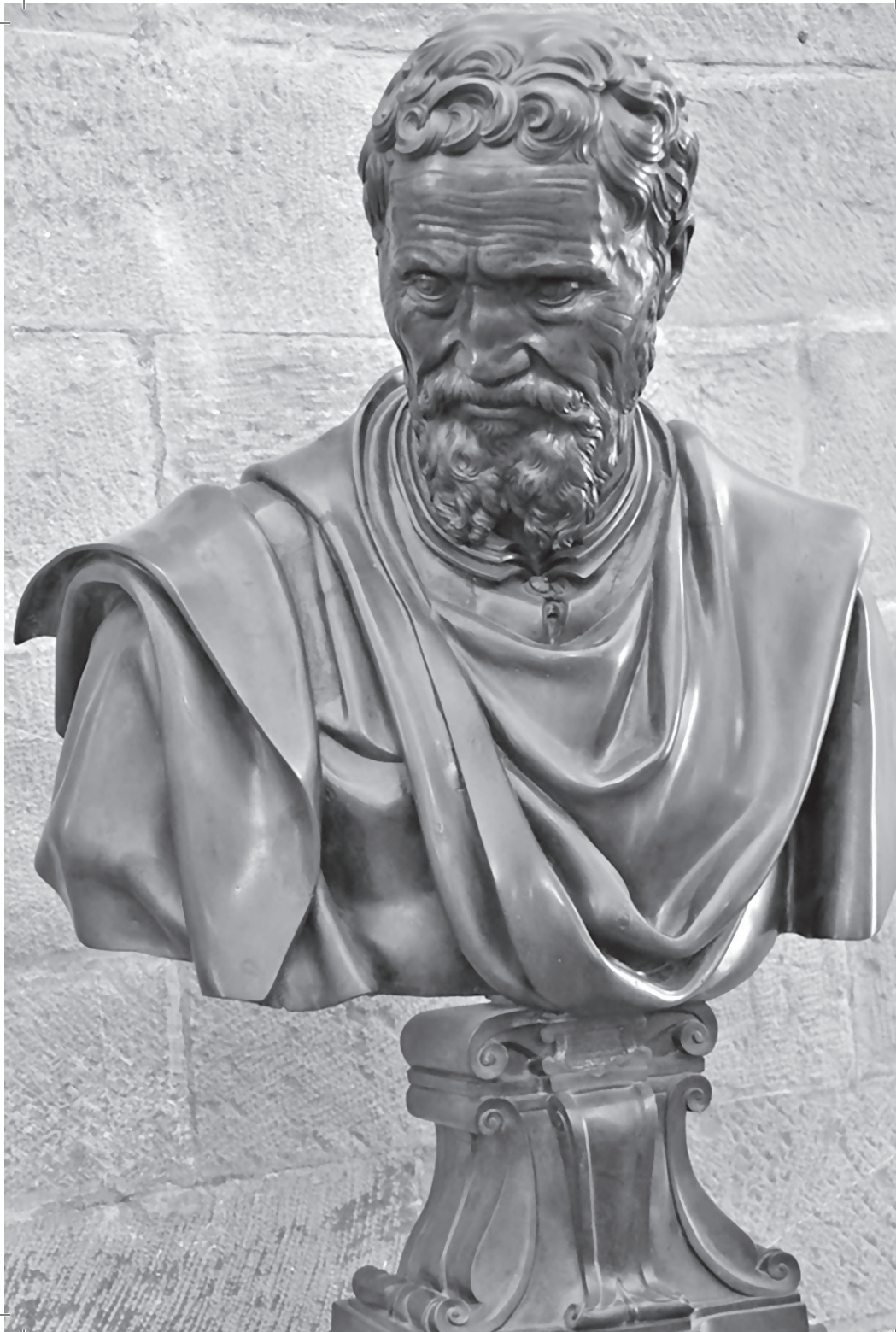
Ovo oličenje herojske Sumnje, ova Pobeda slomljenih krila, koja je jedina od svih Mikelandelovih dela ostala sve do njegove smrti u njegovom ateljeu u Firenci i kojom je njegov grob hteo da ukrasi Danijele da Voltera, koga je on upućivao u svoje misli — to je ceo Mikelandelo i simbol celog njegovog života.

* * *

Beskrajan je bol i on uzima sve oblike. Čas ga izaziva slepa tiranija stvari: beda, bolesti, nepravde sudbine, ljudska zloba. Čas mu je žarište u samom čoveku. Ni tad nije ništa manje kukavan, ni sudbonosan, jer svoju prirodu ne možemo izabrati, život tražili nismo, niti smo tražili da budemo ono što jesmo.

Ovaj poslednji vid patnje bio je Mikelandelov. Imao je snagu, imao je retku sreću da bude sazdan za borbu za pobedu — pobeđivao je. Ali koga? Nije on hteo pobedu. Hamletovska tragedija! Užasna protivurečnost između herojskog genija i volje koja nije herojska, između okrutnih strasti i volje koja to neće!

Neka se ne očekuje od nas da, posle tolikih drugih, u tome gledamo jednu vrednost više! Nikada nećemo reći da je svet nedovoljan čoveku zbog toga što je čovek suviše velik. Nemir duha nije znak veličine. Svaki nedostatak harmonije između bića i stvari, između života i njegovih zakona, čak i kod velikih ljudi, ne može se pripisati

njihovoj veličini: on predstavlja njihovu slabost. Čemu pokušaji da se ova slabost prikrije? Zar je manje ljubavi dostojan onaj koji je slabiji? — Dostojniji je, jer mu je ona potrebija. Ne podižem nikakve spomenike nedostupnim herojima. Prezirem bojažljivi idealizam koji skreće pogled od životnih nedaća i duševnih slabosti. Narodu suviše podložnom zanosima zvučnih reči koje mu donose razočarenja treba reći: herojska laž je kukavičluk. Samo jedan heroizam postoji na svetu: videti svet onakav kakav je — i voleti ga.

Tragičnost sudbine koju ću ovde izneti u tome je što ona predstavlja sliku urođene patnje koja proizlazi iz dubine bića, koja ga bez prestanka nagrizi i koja ga neće napustiti pre nego što ga ne uništi. To je jedan od najsnažnijih predstavnika onog soja ljudi koji već devetnaest vekova ispunjavaju naš Zapad svojim kricima bola i verovanja — hrišćanin.

Jednog dana u budućnosti, kroz mnogo vekova (ako se uspomena na našu zemlju bude dotle očuvala), oni koji tada budu postojali nagnuće se nad ponorom ove nestale vrste kao Dante nad obalom Malebolge, sa mešavinom divljenja, užasa i samilosti.

Ali ko će to osetiti bolje od nas, koji smo bili srođeni sa ovim nespokojsvima, koji smo videli kako se sa njima bore nama najdraža stvorenja — kojima je još u grlu gorak i opojan ukus hrišćanskog pesimizma — koji smo katkad morali da činimo napore da, u trenucima sumnje, ne pokleknemo kao drugi i ne budemo uvučeni u vrtlog božanskog ništavila!

Bog! Večni život! Pribežište onih kojima nikako ne uspeva da na zemlji žive! Vera — često je puta samo nedostatak vere u život, nedostatak vere u budućnost, nedostatak vere u samog sebe, nedostatak smelosti i nedostatak radosti!... Znamo od koliko je poraza sagrađena vaša bolna pobjeda!...

I zbog toga vas, hrišćani, baš volim, jer vas žalim. Žalim vas i divim se vašoj melanholiji. Rastužujete svet, ali ga i ulepšavate. Siromašniji će biti svet kada više ne bude vašeg bola. U ovo vreme kukavice koje drhte pred bolom i galameći traže svoje pravo na sreću koja je najčešće pravo da unesreći druge, usudimo se da bolu gledamo

Romen Rolan

pravo u lice i da ga poštujemo. Neka je slava radosti, neka je slava bolu! Oni su sestra i brat i oboje su sveti. Oni iskivaju svet i nadahnjuju velike duše. Oni su moć, oni su život, oni su bog. Ko ih ne voli oboje, ne voli ni jedno ni drugo. A ko ih je okusio, zna za cenu života i slast da se on napusti.

ROMEN ROLAN

MIKELANĐELO

Bio je firentinski građanin — one Firenze sa mračnim palatama, kulama što štrče kao koplja, sa vitkim i suvim brdima, tanano izrezbarenim na ljubičastom nebu, sa crnim vretenima svojih malih kiparisa i srebrnim pojasevima kao talasi drhtavih maslinjaka — one Firenze sa zaoštrenom elegancijom u kojoj se sretalo bledunjavo ironično lice Lorenca Medičija i lukavo lice Makijavelija sa velikim ustima „Proleća” i Botičelijevom bledunjavom Venerom sa zlatnom kosom — one Firenze što je grozničava, ponosna, nervozna, postajala plen svih fanatizama, potresana svim verskim i socijalnim histrijama, u kojoj je svako bio slobodan i svako bio tiranin, u kojoj se tako lepo dalo živeti i u kojoj je život bio pakao — ovog grada sa građanima inteligentnim, netrpeljivim, oduševljenim, mržnjom nadahnutim, jezika oštrog, a sumnjičavog duha, građana koji se uzajamno uhode, zavide jedni drugima i proždiru jedni druge — ovoga grada u kome nije bilo mesta za slobodni duh Leonarda, u kome je Botičeli završio u halucinacijama kao kakav škotski puritanac — u kome je Savonarola kozjeg profila, užagrenih očiju, izvodio svoje kaluđere u kolo oko lomače koja je spaljivala umetnička dela i gde je, tri godine kasnije, podignuta lomača da spali i samog proroka.

Upravo iz ovoga grada i iz ovoga doba, Mikelandelo je imao sva njihova predubeđenja, njihove strasti i njihove groznice.

Nije bio nežan prema svojim sugrađanima. Njegov slobodarski genije, širokih grudi, prezirao je njihovo sitničarsko spletkarenje, njihov izveštačeni duh, njihov površni idealizam, njihovu bolećivu osećajnost, njihovu bolešljivu tananost. Postupao je sa njima grubo, ali ih je voleo. Na svoju otadžbinu nije gledao kao Leonardo s ravnodušnim osmehom. Daleko od Firenze, bio je razdiran nostalgijom.¹ Celog svog života iscrpljivao se u uzaludnim naporima da u

¹ „S vremena na vreme padam u veliku melanholiju, kako se to događa onima koji su daleko od postojbine.” (Pismo od 19. avgusta 1497, Rim).

njoj živi. U tragičnim časovima rata bio je na strani Firence; i hteo je da se „bar mrtav u nju vrati, kada već nije mogao živ”.²

Firentinac starinom, bio je ponosan na svoju krv i svoj rod.³ Na to je bio čak ponosniji negoli na svoju genijalnost. Nije dozvoljavao da ga smatraju za umetnika:

„Nisam ja vajar Mikelandelo... Ja sam Mikelandelo Buonaroti”.⁴

Bio je duhom aristokrata i imao je sve kastinske predrasude. Čak je išao dotle da je govorio da „umetnost treba da upražnjavaju aristokrate a ne plebejci”.⁵

O porodici imao je religiozno, antičko, skoro varvarsko shvatanje. Žrtvovao joj je sve i hteo je da i drugi isto to čine. On bi se, kao

² Mislio je na samog sebe kada je svom prijatelju Čekinu de Bračiju, izgnanom Firentincu koji je živeo u Rimu, pripisivao reči: „Smrt mi je draga, jer dugujem njoj blagodet da se vratim u otadžbinu koja mi je živom bila uskraćena.” (*Pesme Mikelandela*, Izdanje Karl Fraj, LXXIII, 24 [u daljem tekstu: *Pesme*]).

³ Buonaroti Simoni, poreklom iz Setinjana, pominju se u firentinskim hronikama već od XII veka. Mikelandelo je to znao — znao je dobro svoj rodoslov. „Mi smo građani najplemenitijeg roda.” (Pismo njegovom nećaku Leonardu, decembra 1546). Razgnevio se što nećak pomišlja na to da stekne plemstvo: „To znači ne poštovati sebe: svako zna da smo prastari firentinski građani, a plemeniti isto toliko kao ma ko to bio.” (februara 1549). Pokušao je da uzdigne svoj rod, da natera svoje da ponovo uzmu staro ime Simoni, da u Firenci zasnuju patricijsku kuću, ali uvek se spoticao o slabu nadarenost svoje braće. Crveneo je od pomisli da jedan od njih (Đismondo) gura kolica i živi seljačkim životom. Grof Alesandro di Kanosa pisao mu je 1520. godine da je u svojoj porodičnoj arhivi našao dokaze da su rođaci. Vest je bila lažna, ali Mikelandelo je poverovao; hteo je da stekne dvorac Kanosu, tobožnju kolevku svoje loze. Njegov biograf Kondivi po njegovim obaveštenjima uvrstio je u red njegovih predaka i Beatriče, sestru Henrika II, i veliku groficu Matildu. Prilikom posete Lava X Firenci 1515. godine, Buonaroto, Mikelandelov brat, naimenovan je za *comes palatinus* — a i Buonaroti su stekli time pravo da u svoj grb stave medičijevsku *palla* (vrsta oružja) sa tri krina i brojem pape (znači X).

⁴ „Nikada nisam bio”, nastavio je, „slikar niti vajar koji trguje umetnošću. Toga sam se uvek klonio zbog časti svoga roda.” (Pismo Leonardu, 2. maja 1548).

⁵ Kondivi.

što je i govorio, „prodao za nju kao rob”.⁶ Malo je nežnosti bilo u svemu tome. Prezirao je svoju braću a ona su to i zaslužila. Prezirao je svoga nećaka — naslednika. Ali u njemu, u njima, poštovao je predstavnike svog roda. Bez prekida ova se reč ponavlja u njegovim pismima.

„Naš rod... *la nostra gente*... podržati naš rod... da naš rod ne bi izumro...”

Svojstvene su mu bile sve praznoverice, svi fanatizmi ovog snažnog i čvrstog roda. Oni su bili ta zemlja od koje je njegovo biće bilo sazdan. Ali iz te zemlje šiknuo je plamen koji sve prosvetljava — genije.

* * *

Ko ne veruje u genija, i ko ne zna šta je genije, neka pogleda Mikelandela. Nikada mu čovek nije toliko bio podložan. Ovaj genije nije izgleda bio od iste prirode kao i on: bio je to pobjednik koji se stušio na njega i držao ga potčinjenog. Njegova volja pri tome ništa nije mogla da pomogne, i moglo se skoro reći: čak ni duh, ni srce. Bio je to pomamni zanos, užasan život za jedno telo i jednu dušu, koji su bili suviše slabi da bi ga podneli.

Živeo je u neprekidnoj groznici. Patnja od ovog izobilja snage koja ga je skoro raspinjala, nagonila ga je da radi, da radi bez prekida, bez časka odmora.

„Iscrpljujem se u radu kako to niko nije činio” — pisao je. „Ne mislim ni na šta drugo nego da radim dan i noć.”

Ova bolesna potreba da stalno radi nagonila ga je ne samo da nagomilava zadatke i da prima više narudžbina nego što je mogao da ih izvrši — ona je postala manija. Hteo je da izvaja planine. Ako je imao da zida spomenik, gubio je godine u kamenolomima da bi izabrao blokove, da bi sagradio puteve za prenošenje; hteo je sve da bude: inženjer, zidarski pomoćnik, klesar; sve je hteo sam da uradi, da podiže palate, crkve, sve potpuno sam. Bio je to robijaški život.

⁶ Pismo njegovom ocu, 19. avgusta 1497. Postao je punoletan, „emancipovan” od oca tek 13. marta 1508, u trideset i trećoj godini (Zvaničan akt, registrovan 28. marta t. g.).

Sebi nije dopuštao ni vremena za jelo ni za spavanje. Svakog trenutka, u njegovim pismima, vraća se ovaj žalosni prijev:

„Jedva da imam vremena da jedem... Nemam vremena da jedem... Već dvanaest godina ubijam svoje telo naprezanjem, nemam ni najneophodnije... Nemam ni pare, go sam, muče me nedaće... Živim u nemaštini i oskudici... Borim se sa bedom...”⁷

To je bila samo umišljena beda. Mikelandelo je bio bogat. On se obogatio, vrlo obogatio.⁸ Ali šta mu je to vredelo? Živeo je kao siromah, privezan za svoj posao kao konj za dolap. Niko nije mogao da razume zašto se toliko muči. Niko nije mogao da shvati da je potreba da se muči s poslom za njega neophodna. Čak mu je njegov otac, koji je s njim imao mnogo zajedničkih crta, prebacivao:

„Tvoj mi je brat rekao da živiš vrlo štedljivo, pa čak i bedno. Štednja je dobra, ali beda je zla: to je porok koji se ne sviđa ni Bogu ni ljudima; on će škoditi tvojoj duši i tvom telu. To se može dok si još mlad, ali kad to više ne budeš, bolesti i slabosti koje će izazvati loš i bedan život odjednom će se pojaviti. Izbegavaj bedu, živi umereno, pazi da imaš najpotrebnije, čuvaj se preteranog rada...”⁹

Ali svi ovi saveti ništa nisu postizali. Nikada on nije pristajao da prema sebi čovečnije postupaa. Hranio se sa malo hleba i vina. Jedva

⁷ Pisma, 1507, 1509, 1512, 1513, 1525, 1547.

⁸ Posle njegove smrti, u njegovoj kući u Rimu našli su 7-8000 zlatnih dukata (danas milionska vrednost). Sem toga, Vazari kaže da je ranije već u dva maha dao svom nećaku 7000 talira, a sluzi Urbinu 2000 talira. Imao je velike svote uložene u Firenci. *Denunzia de beni* (Popis imovine) od 1534. pokazuje da je onda imao u posedu šest kuća i sedam zemljišta u Firenci, Setinjanu, Rovecanu, Stradelu, Svetom Stefanu u Pocolatiku. Osećao je strast prema zemlji. Neprestano je kupovao: 1505, 1506, 1512, 1515, 1518, 1519, 1520, itd. To mu je bilo seljačko nasleđe. Uostalom, ako je i gomilao, nije to bilo za njega — trošio je na druge, a sebe je svega lišavao.

⁹ Sledi nekoliko saveta o higijeni koji pokazuju varvarske običaje tog vremena: „Pre svega, leči svoju glavu, gledaj da ti je uvek umereno toplo i nikada se nemoj prati: dozvoli da te očiste, ali nemoj se nikada prati” (Pismo od 19. decembra 1500).

da je spavao nekoliko časova. Kada je u Bolonji radio na bronzanoj statui Julija II, imao je za sebe i svoja tri pomoćnika samo jedan krevet.¹⁰ Legao bi potpuno odeven i obuven. Kad su mu jednom noge otekle, morali su iseći cipele. Dok su ih skidali, skidala se s njima i koža.

Ovaj užasni način života proizveo je, kao što mu je otac prorekaao, stalne bolesti. U njegovim pismima otkrivamo tragove četrnaest do petnaest težih oboljenja.¹¹ Imao je groznice od kojih je često bio na smrt bolestan. Bolele su ga oči, zubi, glava, srce.¹² Mučile su ga neuralgije, naročito u snu — san mu je bio prava patnja. Ostareo je pre vremena. U četrdeset drugoj godini osećao je već staračku iznemoglost.¹³ U četrdeset i osmoj, piše, da ako radi jedan dan, mora četiri da se odmara.¹⁴ Tvrđoglavo je odbijao da ga leči bilo koji lekar.

Više negoli telo, njegov duh je osetio posledice ovog života ispunjenog preteranim radom. Pesimizam ga je podrivao. Bila je to

¹⁰ Pismo, 1506. godine.

¹¹ U septembru 1517, u vreme izrade fasade Svetog Lorenca i *Hrista* u Minervi, „smrtno je bolestan”. Septembra 1518, u kamenolomima Seraveca razboleo se od premora i jeda. Ponovo je bio bolestan 1522. godine, u vreme Rafaelove smrti. Krajem 1521, jedan od prijatelja, Leonardo Selajo, čestita mu „ozdravljenje od bolesti koju je malo ko preživeo”. Juna 1531, posle pada Firence, više ne spava, ne jede, ima glavobolje i oboljenje srca. Ovo se stanje produžuje sve do kraja godine; njegovi prijatelji smatraju da je izgubljen. Godine 1539, pada sa skela u Sikstinskoj kapeli i lomi nogu. Juna 1544. ima vrlo tešku groznicu; u Strocijevoj kući u Firenci leči ga njegov prijatelj Luidi del Ričo. Decembra 1545. i januara 1546. ima težak recidiv ove groznice od koje je mnogo oslabio; ponovo ga kod Strocijevih leči Ričo. Marta 1549. užasno pati od kamenca u bešici i od raznih bolova. Jula 1555. muči ga kostobolja. Jula 1559. ponovo boluje od kamenca u bešici i od raznih drugih oboljenja; veoma je oslabio. Avgusta 1561. imao je napad, „pada onesvešćen i ima grčevite trzaje”.

¹² „Febbre, fianchi dolor, morbi occhi e denti” (*Pesme*, LXXXII).

¹³ Jula 1517. Pismo iz Karare Domeniku Buoninsenjiju.

¹⁴ Jula 1523. Pismo Bart. Anđoliniju.

kod njega nasledna bolest. U mladosti, mnogo se mučio da umiri svog oca koji je, izgleda, na mahove, imao napade manije gonjenja.¹⁵ Mikelandelo pak bio je mnogo bolesniji od onoga koga je lečio. Rad bez predaha i ubistveni napor od kojeg nikad nije dospeo da se odmori predavali su ga bez otpora svim izopačenostima njegovog duha koji se kolebao u sumnjama. Bio je pun nepoverenja prema svojim neprijateljima. Nije imao poverenja ni u svoje prijatelje.¹⁶ Nije imao poverenja ni u svoje roditelje, svoju braću, u svoje posvojče — sumnjičio ih je da nestrpljivo očekuju njegovu smrt.

Sve ga je obespekujavalo.¹⁷ Čak i njemu bliski podsmevali su se ovoj večnoj uznemirenosti.¹⁸ Živeo je, kako je sam govorio, „u stanju melanholije ili, bolje reći, ludila”.¹⁹ Usled patnje završio je tako da se na nju skoro privikao, nalazio je u njoj gorku radost:

¹⁵ Svaki čas u pismima ocu: „Nemojte mučiti sebe...” (s proleća 1509). „Teško mi je što živite u tolikom nespokoju; preklinjem vas, ne mislite više na to.” (21. januara 1509). „Nemojte se plašiti, nemojte se nijednu uncu žalostiti.” (15. septembra 1509).

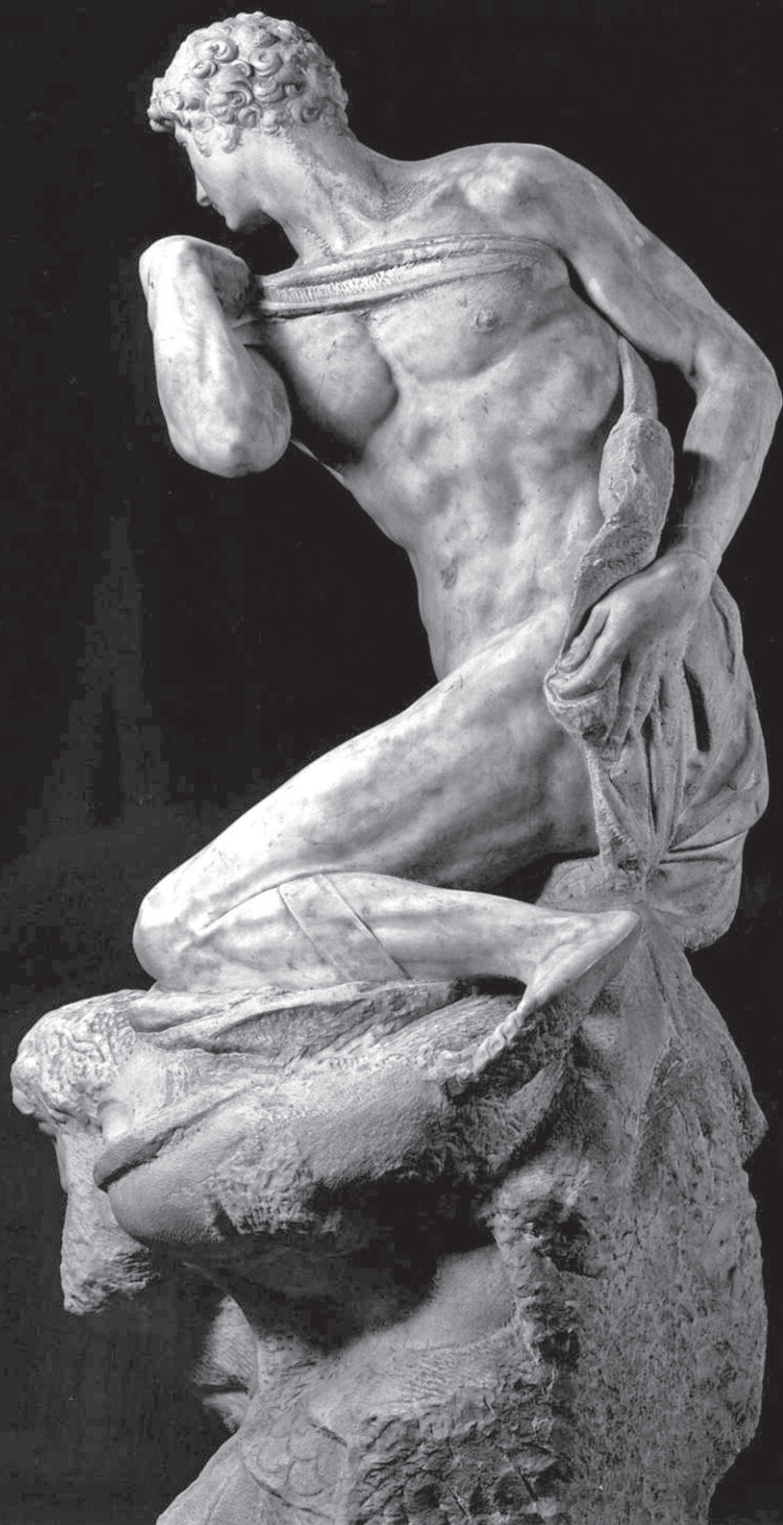
Stari Buonaroti imao je, izgleda, kao i njegov sin, krize paničnog straha. Godine 1521. (kako će se dalje videti), iznenada je pobegao od kuće, pri čemu je vikao da ga je sin oterao.

¹⁶ „U draži savršenog prijateljstva često se skriva napad na čast i život” (Sonet LXXIV, posvećen prijatelju Luiđiju del Riču, koji ga je spasao od teške bolesti, 1546). Upor. sa lepim pismom kojim hoće da se opravda, a koje mu piše 15. novembra 1561. njegov verni prijatelj Tomaso de Kavalijeri, koga je nepravično sumnjičio: „Više sam nego siguran da te nisam uvredio, ali ti olako veruješ onima kojima bi najmanje trebalo da veruješ...”

¹⁷ „Živim u neprekidnom nepoverenju... Nemojte imati ni u koga poverenja, spavajte otvorenih očiju...”

¹⁸ Pisma od septembra i oktobra 1515. njegovom bratu Buonarotu: „Nemoj se podsmevati onome što ću ti napisati... Ne treba se nikome podsmevati i u sadašnje vreme ne može škoditi ako se živi u strahu i nespokoju za svoju dušu i svoje telo... Dobro je biti u svako doba nespokojan...”

¹⁹ Često se u svojim pismima naziva „melanholičan i lud”, „star i lud”, „lud i zao”. Uostalom, otimao se tom ludilu koje mu prebacuju, pozivajući se na to „da je ono [ludilo] činilo zla samo njemu”.

*Više koristi što više mi škodi.²⁰
E più mi giova dove più mi nuoce.*

Sve mu je postalo predmet patnje, čak i ljubav,²¹ čak i dobro.²²

*I radost je moja seta sve sama.
La mia allegrezza' è la maninconia.²³*

Nije postojalo biće tako malo stvoreno za radost, a tako mnogo za bol. Samo je bol video, samo je njega osećao u ogromnom sve-miru. Ceo pesimizam sveta sažet je u ovom uzviku očajanja, prepunom uzvišene nepravdednosti:

*Hiljadu radosti jedne patnje ne vrede.
Mille piacer non valgono un tormento!²⁴*

* * *

„Njegova pomahnitala energija”, kaže Kondivi, „odvojila ga je skoro potpuno od sveg ljudskog društva.”

Bio je usamljen. Mrzeo je, i mrzeli su ga. Voleo je, a nije bio voljen. Divili su mu se i bojali ga se. Na kraju, ulivao je pobožno strahopoštovanje: vladao je u svome stoleću. Tada se malo smirio. Posmatra ljude odozgo, a oni njega odozdo. Nikada nije bio jedan od njih. Nikada nije bio spokojan, nikada nije bio srećan, što je dato

²⁰ *Pesme*, XLII.

²¹ *Ché degli amanti è men felice stato
quello, ove 'l gran desir gran copia affrena,
c'una miseria di speranza piena.*

*Kol'ko je manje sreće kod onoga,
Kom ljubavnu žudnju obilje guši,
Od bede sa puno nade u duši.*

²² „Svaka me stvar rastužuje”, piše. „Čak i dobro, zbog svog suviše kratkog trajanja, ugnjetava i muči moju dušu ništa manje od samoga zla.”

²³ *Pesme*, LXXXI.

²⁴ *Pesme*, LXXIV.

i najnižem stvorenju: moći se u svom životu, za trenutak, uspavati u krilu nežnosti drugoga. Uskraćena mu je ljubav žene. Na ovom pustinjskom nebu svetli jedino, za trenutak, hladna i čista zvezda prijateljstva Vitorije Kolone. Svuda je okolo noć kroz koju proleću usijani meteori misli: želje i snovi nastali u bunilu. Nikada Betoven nije doživeo jednu takvu noć. Jer takva je noć bila u samom Mikelandelovom srcu. Betoven je bio ožalošćen krivicom sveta — bio je vesele prirode, težio je radostima. Mikelandelo je u sebi nosio tugu koja plaši ljude i od koje sve nagoni beži. On je oko sebe stvarao prazninu.

Ali to još nije bilo sve. Nije bilo najgore to što je bio usamljen. Najgore je bilo ostati usamljen sa samim sobom, ne moći sa sobom živeti, ne biti svoj gospodar, odricati se samog sebe, boriti se protiv sebe, uništavati se. Njegov genije bio je vezan sa dušom koja je znala da ga izneveri. Po koji put govori se o fatalnosti koja se ustremila protiv njega i koja ga je sprečila da dovrši ijednu od svojih velikih zamisli. Fatalnost je bio on sam. Ključ njegove zle sudbine, ono što objašnjava svu tragediju njegovog života — i što smo najmanje videli ili se bar usudili da vidimo — to je nedostatak volje i slabost njegovog karaktera.

Bio je neodlučan u umetnosti, u politici, u svim svojim poduhvatima i u svim svojim mislima. U izboru dva dela, dva projekta, dve stranke, nije mogao da se odluči. Zgoda sa nadgrobnim spomenikom Juliju II, fasadom Svetog Lorenca, grobnicom Medičija, dokaz su za to. Počinjao je, počinjao je, a nije stizao do kraja, i hteo je i nije hteo. Tek što bi se odlučio, već bi počeo da sumnja. Do kraja svog života ništa nije dovršio, jer mu se sve gadilo. Tvrđio je da su mu zadaci bili nametnuti; i odgovornost za ovo neprestano kolebanje od jedne zamisli ka drugoj prebacivao je na svoje poslodavce. Zaboravljao je da njegovi poslodavci nisu imali nikakve mogućnosti da ga prinude, ako bi se on odlučio da ih odbije. Ali on se nije usudio.

Bio je slab. Bio je slab u svakom pogledu, iz nadmoćnosti i plašljivosti. Bio je slab zbog savesti. Mučile su ga hiljade skrupula koje

bi neka energičnija priroda odbacila. Usled preteranog osećanja odgovornosti smatrao se obaveznim da pravi osrednja dela koja bi na njegovom mestu svaki zanatlija mnogo bolje uradio.²⁵ Niti je umeo da izvršava svoje ugovore, niti da ih zaboravlja.²⁶

Bio je slab iz opreza i straha. Istog čoveka koga je papa Julije II nazivao „terribile” (strašni), Vazari je ocenio kao mudrog i suviše mudrog. Taj „koga su se svi plašili, pa čak i pape”²⁷ — bojao se svih. Bio je slab — bojao se svega. Bio je slab prema kneževima. Pa ipak, ko je više od njega prezirao one koji su bili slabi prema kneževima, „tovarne magarce kneževa”, kako ih je nazivao.²⁸ Hteo je da beži od papa, a ostajao je i pokoravao se.²⁹ Dopuštao je da mu poslodavci pišu pisma puna uvreda i na njih je snishodljivo odgovarao.³⁰ Na trenutke bi se bunio, govorio bi gordo, ali bi uvek popuštao. Sve do svoje smrti odupirao se, bez snage za borbu. Klement VII, koji je — protivno opštem mišljenju — bio od svih papa najbolji prema njemu, znao je za njegovu slabost i sažaljevao ga je.³¹

²⁵ Upor. godine koje je proveo u kamenolomima Seravece zbog fasade Svetog Lorenca.

²⁶ Za *Hrista* u Minervi porudžbinu je prihvatio 1514. godine, a 1518. još je uvek žalio što ga nikako nije otpočeo. „Umirem od bola... Ličim samom sebi na lopova...” Isto tako, za kapelu Pikolomini u Sijeni 1501. godine ugovorom se obavezao da će svoje delo isporučiti za tri godine, a šezdeset godina kasnije, 1561, i dalje je jadikovao što nije ispunio ugovor.

²⁷ „Facte paura a ognuno insino a’ papi”, pisao mu je Sebastijano del Pjombo 27. oktobra 1520.

²⁸ Razgovor sa Vazarijem.

²⁹ Godine 1534. hteo je da pobegne od Pavla III, a završio je tako što je bio obavezan zadatkom.

³⁰ Kada mu je kardinal Julije Mediči (potonji Klement VII) 2. februara 1518. napisao pismo puno poniženja i osumnjičio ga da su ga potkupili Kararci, pognuo je glavu i odgovorio kardinalu „da mu je jedino na svetu stalo do toga da mu se dopadne”.

³¹ Upor. njegova pisma i ona koja mu je pisao preko Sebastijana del Pjomba posle osvajanja Firence. Brine se zbog njegovog zdravlja, njegovih mučenja. Objavljuje jedno papsko pismo da bi ga zaštitio od nasrtljivosti onih koji hoće da zloupotrebe njegovu predusretljivost.

U ljubavi gubio je svako dostojanstvo. Ponižavao se pred nitkovom kao što je Febo di Pođo.³² Smatrao je za „snažnog genija” ljubavnog čoveka, mediokriteta kao što je to bio Tomaso de Kavalijeri.³³

Ljubav bar ove slabosti čini dirljivima. Jedino što su bolne — ne smemo reći: sramotne — kada im je strah povod. Iznenada bi ga zahvatio panični strah. Tada bi bežao, gonjen tim strahom, s jednog kraja Italije na drugi. Beži iz Firence 1494. godine, preplašen jednim priviđenjem. Beži iz Firence 1529. godine, iz opsednute Firence, za koju se obavezao da je brani. Beži u Veneciju. Skoro je rešen da beži sve do Francuske. Zatim se stidi zbog svoga kolebanja, ispravlja se, vraća se u opsednuti grad, i vrši svoju dužnost sve do kraja opsade. Ali kada je Firenca pala, kada je zavladala proskripcija, kako je tek onda slab i preplašen! Ide toliko daleko da se čak udvara tiraninu Valoriju, onome koji je umorio njegovog prijatelja, plemenitog Batistu dela Palu. Avaj, ide čak dotle da se odriče i svojih prijatelja, prognanih Firentinaca.³⁴

³² Upor. snishodljivo pismo Mikelandela Febu decembra 1533. sa Febovim odgovorom u januaru 1534, vulgarnim i prostačkim.

³³ „Kad već ne vladam umetnošću da plovim po moru vašeg moćnog genija, ovaj će me izviniti i neće me prezirati, jer ne mogu da se uporedim s njim. Ko je izvanredan u svemu, ne može imati pored sebe nikog sličnog.” (Mikelandelo Tomasu de Kavalijeriju, 1. januara 1533).

³⁴ „Do sada sam se klonio da razgovaram sa izgnanicima i da održavam odnose sa njima; ubuduće ću se kloniti toga još više... Ni sa kim ne govorim, a osobito ne razgovaram sa Firentincima. Ako me na ulici pozdrave, ipak ne mogu da postupim drugačije nego da odgovorim prijateljski, ali se ne zaustavljam. Kada bih znao koji su izgnani Firentinci, ne bih ni u kom slučaju otpozdravio...” (Pismo iz Rima, 1548. godine, nećaku Leonardu, koji ga je obavestio da ga u Firenci optužuju da održava odnose sa izgnanicima protiv kojih je Kozimo II izdao vrlo strog edikt).

Čini on još više. Poriče gostoprimstvo koje su mu, bolesnom, ukazali Strocijevi: „A što se tiče prigovora da sam prilikom bolovanja bio prihvaćen i lečen u kući Strocija, smatram da nisam bio u njihovoj kući, nego u sobi Luidija del Riča, koji mi je bio vrlo odan.” (Luidi del Ričo bio je u službi Strocija). Tako se malo moglo sumnjati u to da je Mikelandelo bio gost Strocija a ne Riča, da je dve godine ranije on sam poslao dva *Roba* (sada u Luvru) Robertu Strociju da mu zahvali za gostoprimstvo.

Strahuje. Smrtno se stidi svoga straha. Prezire samog sebe. Razboljeva se od gađenja prema samome sebi. Želi da umre. Veruje da će umreti.³⁵

Ali on ne može da umre. U njemu je ona pobesnena životna sila koja se svakog dana ponovo rađa da bi još više patila. Kada bi mogao bar da se izvuče od rada! Ali to mu je uskraćeno. Ne može da ga se odrekne. Radi. Mora da radi. Da li radi? Zaposlen je, ponesen je ciklonom svojih besnih protivurečnih strasti kao kakav Danteov prokletnik.

Kako li je morao patiti!

*Oilmè, oilmè, pur riterando
vo 'l mio passato tempo e non ritruovo
in tutto un giorno che sie stato mio!*³⁶

*O teško meni, pošto ni bludeći
Kroz čitavu prošlost moju sad s nova
Ne vidim dana, koji je moj bio!*

Očajnički je prizivao Boga:

*... O Dio, o Dio, o Dio,
o più di me potessi che poss'io?*³⁷

*... O Bože, o Bože, o Bože!
Ko od mene sama više sad može?*

Ako je i želeo smrt, bilo je to jedino zbog toga što je u njoj video kraj svom ludom robovanju. Sa kakvom zavišću govori o onima koji su mrtvi!

³⁵ Godine 1531, posle osvajanja Firence, pošto se pokorio Klementu VII i izašao u susret Valoriju.

³⁶ *Pesme*, XLIX (svakako oko 1532).

³⁷ *Pesme*, VI (između 1504. i 1511).

„Vi se više ne bojite promena bistva i težnje... Tok časova ne vrši nasilje nad vama, ne vode vas ni potreba ni slučajnost... Jedva da bez zavisti mogu ovo da napišem.”³⁸

Umreti! Ne postojati! Ne biti više ja! Izbeći tiraniji stvari! Pobeći od vlastitog priviđenja!

Dajte da se u sebe više ne vratim.

*Deh, fate c'a me stesso più non torni.*³⁹

* * *

Čujem kako se ovaj tragični krik otkida sa bolnog lica, čije nas nemirne oči još uvek gledaju u Kapitolskom muzeju.⁴⁰

Bio je srednjeg rasta, širokih ramena, snažan, mišićav. Telo mu je izobličio rad, išao je zabačene glave, upalih pleća i isturenog trbuha. Takvog nam prikazuje portret Franciska da Holande: stoječki, u profilu, odeven u crno sa rimskim plaštom preko ramena: na glavi

³⁸ *Ne tem' or piu cangiar vita ne voglia,
Che quasi senza invidia non lo scrivo...
Lore distinte a voi non fanno forza,
Caso o necessita non vi conduce...*
(*Pesme*, LVIII. Povodom smrti svog oca, 1534).

³⁹ *Pesme*, CXXXV.

⁴⁰ Sledeći opis sažet je od različitih Mikelandelovih portreta, pogotovo od portreta Jakopa del Konta (1544—1545) koji se nalazi u Galeriji Ufici i od kojeg je Marčelo Venusti načinio smanjenu repliku (Kapitolski muzej), od gravure Franciska da Holande iz 1538—1539. godine, portreta Đulija Bonasonija iz 1546. godine i Kondivijevog opisa iz 1553. Njegov učenik i prijatelj Danijele da Voltera načinio je posle njegove smrti poprsje a Leone Leoni 1561. godine medaljon prema njegovoj slici.

Neobično otkriće Frančeska la Kava pokazalo nam je Mikelandelov lik u njegovom *Strašnom sudu*. Tokom četiri veka mnoštvo je prošlo pored njega ne opazivši ga. Ali ko ga je jednom video, ne može ga zaboraviti. Divljom zamisli, koja nosi obeležje njegove mračne i vizionarske fantazije, Mikelandelo je predstavio sebe na (krvavoj koži koju) sa sebe svlači oderani Sveti Vartolomej. Frančesko la Kava: „Il volto di Michelangelo scoperto nel Giudizio Finale; un dramma psicologico in un ritratto simbolico.” (Bolonja, Zaničeli, 1925).

kapica, a preko nje filcani šešir, nisko navučen na oči.⁴¹ Imao je okruglu lobanju, četvrtasto telo, iznad očiju izbočeno i izborano. Kosa mu je bila crna, retka, čupava i kovrdžava. Oči male,⁴² tužne i oštre, imale su ražanu boju: promenljive i posute žučkastim i plavičastim pegicama. Nos širok i prav, sa grbom u sredini, bio je ulubljen od udarca Toridijanijeve pesnice.⁴³ Duboke bore brazdale su lice od nozdrva do ivica usana. Usta su bila nežna: donja usna malo izbočena. Mršavi zulufo i brada kao u fauna, račvasta, proređena i duga četiri do pet palaca, uokvirila je upale obraze sa izbočenim jagodicama.

Kao ukupan utisak fizionomije: prevlađuju žalost i nespokoj. Tipično lice iz doba Torkvata Tasa, bojažljivo, nagrizano sumnjama. Njegove žalosne oči bude i traže sažaljenje.

* * *

Ne budimo škrti prema njemu. Dajmo mu tu ljubav za kojom je celog svog života žudeo, a koja mu je bila uskraćena. On je upoznao najveće nevolje koje mogu zadesiti čoveka. Video je podjarmljenu svoju otadžbinu, video je kako je Italija već vekovima prepuštena varvarima. Video je kako umire sloboda. Video je kako iščezavaju jedan za drugim oni koje je voleo. Video je kako se jedna za drugima gase sve svetlosti umetnosti.

Ostao je sam, poslednji, u noći koja se spuštala. I, na pragu smrti, kada je pogledao za sobom, nije čak imao ni utehu da može sebi reći da je učinio sve što je trebalo da učini, sve što je mogao da učini. Život njegov učinio mu se izgubljen. Uzalud mu je on bio bez radosti. Uzalud ga je prineo na žrtvu idolu umetnosti.⁴⁴

⁴¹ Takvog su ga videli i oni koji su 1564. godine otvorili njegov sanduk, kada su njegovi posmrtni ostaci preneti iz Rima u Firencu. Izgledao je kao da spava, imao je na glavi šešir, a na nogama čizme sa mamuzama.

⁴² Kondivi. Na portretu Venustija one su duguljaste.

⁴³ Oko 1490—1492.

⁴⁴ ...*Onde l'affettüosa fantasia* ...*I polet mi mašte, sav ustreptao,*
che l'arte mi fece idol e monarca... *Što od umetnosti mi učini boga...*
(*Pesme*, CXLVII, između 1555. i 1556).

Strahovito veliki rad na koji je sebe osudio tokom devedeset godina života, bez ijednog dana odmora, bez ijednog dana pravog života, nije mu čak poslužio da dovrši jedan jedini od velikih nau- ma. Nijedno od njegovih velikih dela — od onih do kojih mu je najviše stalo — nijedno nije bilo dovršeno. Ironija sudbine htela je da ovaj vajar⁴⁵ uspe da do kraja završi jedino svoje slike koje je radio protiv svoje volje. Od njegovih velikih dela koja su mu donosila naizmenično toliko ponositog nadanja i toliko mučenja, jedna su (kartoni za *Pizanski rad*, bronzana statua Julija II) uništena još za njegovog života, a druga (grob Julija II, kapela Mediči) žalosno su podbacila i postala su bedne karikature njegovih zamisli.

Vajar Giberti priča u svojim *Komentarima* istoriju jednog siromašnog nemačkog zlatara u službi anžujskog princa „koji je bio ravan antičkim vajarima Grčke” i koji je pri kraju svoga života video kako mu uništavaju delo kome je posvetio ceo svoj život. I kada vide da mu je ceo trud bio uzaludan, baci se na kolena i poviče: „Bože, gospodaru neba i zemlje, koji sve stvaraš, ne daj da više lutam i da pođem za drugima osim za tobom! Smiluj mi se!” I odmah razdeli siromasima sve što je imao, povuče se u manastir i tamo umre...

Kao i jadni nemački zlatar, Mikelandelo, dospevši do kraja svog života, gorko je posmatrao svoj život, uzaludno proživljen, svoje uzaludne napore, svoja nedovršena, uništena, nesavršena dela.

Tada se svega odrekao. Ponos renesanse, veličanstveni ponos slobodne duše i vladarke svemira, zamenio je onom božanskom ljubavi koja, da bi nas prigrlila, širi ruke nad krstom.

...volta a quell'amor divino
c'aperse, a prender noi, 'n croce le braccia.⁴⁶

⁴⁵ Sebe je nazivao „vajar”, a ne „slikar”. „Danas”, piše 10. marta 1508. „ja, Mikelandelo, vajar, počeo sam slike u kapeli [Sikstinskoj]”. „To nije moj zanat”, pisao je godinu dana kasnije. „Gubim svoje vreme.” (27. januara 1509). U tom pogledu nije nikada menjao mišljenje.

⁴⁶ *Pesme*, CXLVII.

Stvaralački krik ode radosti nije se izvio. Sve do poslednjeg daha bila je to oda Bolu, oda Smrti što oslobađa. Bio je potpuno pobeđen.

* * *

Takav je bio jedan od pobednika sveta. Mi koji se radujemo delima njegovog genija to činimo isto onako kao što se radujemo poredama naših predaka: ne mislimo više na prolivenu krv.

*Non vi si pensa quanto sangue costa.*⁴⁷

Hteo sam pred očima svih da pokažem tu krv, hteo sam da nad glavama sviju nas zalepršam crvenom zastavom heroja.

⁴⁷ Dante, *Raj*, XXIX, 91.

O AUTORU

Romen Rolan (fr. Romain Rolland, rođen je u Klamensiju (fr. Clamency) 29. januara 1866. a umro je u Vezleju (fr. Vézelay) 30. decembra 1944.) bio je francuski književnik, dramaturg i muzikolog.

Đak je pariske École Normale Supérieure i rimske Arheološke škole (po struci je istoričar). Posle diplomiranja posvetio se studiranju muzikologije gde je doktorirao sa tezom *Istorija evropske opere pre Lilija i Skarlatija*.

Prvu knjigu je objavio 1902, kada je već imao 36 godina. Trinaest godina kasnije, 1915, dobio je Nobelovu nagradu za književnost za delo *Žan Kristof*. U obrazloženju nagrade je rečeno: „...za doprinos uzvišenom idealizmu književnog dela, i za osećajnost i ljubav prema istini koje je koristio u opisu različitih ličnosti.”

Romen Rolan je bio pasionirani ljubitelj umetnosti: opere, Mikelandela, Skarlatija, Betovena. Bio je lični prijatelj Riharda Štrausa. Divio se pacifističkim idejama Lava Tolstoja i indijskih mislilaca u predvečerje Prvog svetskog rata. O ovim idejama je razmenjivao mišljenja sa Gandijem i Tagorom.

SADRŽAJ

Mikelandelo	9
I Snaga	25
II Snaga koja se lomi	49
III Očajanje	69
Odricanje	
I Ljubav	85
II Vera	117
III Usamljenost	139
Epilog Smrt	153
O autoru	161